

La implantació de les propostes fonètiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit¹

DAVID PALOMA
Universitat Autònoma de Barcelona

1. «LA PERSONA QUE DOMINAVA MÉS AQUEST TERRENY»

Pérez Saldanya, Rigau i Solà afirmen que el 1918 Pompeu Fabra «era sens dubte la persona que dominava més aquest terreny [la pronunciació i la fonètica]» (2009, p. 20). Aquell any Fabra va presentar la seva quarta gramàtica: *Gramàtica catalana*, i l'ampli currículum del Mestre en el terreny esmentat justifica l'afirmació inicial: el 1891, un Fabra molt jove havia publicat l'*Ensayo de gramática de catalán moderno*, amb l'objectiu «no [...] de prescriure com havia de ser la llengua escrita convencional sinó de descriure com era realment la llengua parlada» (Bonet, 2005, p. 159); el 1898 havia publicat la *Contribució a la gramática de la llengua catalana*, en el primer capítol de la qual «trasllueixen uns amplis coneixements de fonètica, tant en el vessant sincrònic com en el diacrònic» (Bonet, 2005, p. 176), i el 1912 havia publicat la *Gramática de la lengua catalana*, «l'obra mestra de Pompeu Fabra» (Coromines, 1971, p. 401), els sis primers capítols de la qual són «la més completa descripció fonètica del català apareguda en un manual fabrià» (Bonet, 2005, p. 185). Fins aleshores, Fabra havia publicat uns quants treballs de fonètica, tots molt rellevants, a banda de les gramàtiques: des de l'«Étude de phonologie catalane (catalan oriental)», de 1897, fins a «Els mots àtons en el parlar de Barcelona», de 1913-1914 (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009, p. 20).

1. Aquesta comunicació forma part d'un projecte de recerca més ampli, en el marc del grup Avalnorm, i arrenca de la I Jornada d'Estudi de la Implantació de la Normativa (UPF, Barcelona, 6 de juny de 2013). Agraïxo a Joan Costa la lectura atenta a una versió provisional del text. De fet, ell mateix és autor d'un article amb un títol similar a aquest, que es publica en aquest mateix volum: «La implantació de les propostes sintàctiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit».

La *Gramàtica catalana*, de 1918,² és un manual d'establiment de la normativa —si més no *de facto*, perquè enlloc no es diu de manera explícita que l'obra tingui un caràcter normatiu (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009, p. 13-16)—,³ en la introducció de la qual Fabra escriu deu pàgines d'«observacions sobre la pronunciació» de les vocals i les consonants de la llengua catalana. Cal subratllar, ara, quatre aspectes entorn d'aquestes observacions sobre la pronunciació:

a) La llengua de base era la de Barcelona, però Fabra es refereix també a pronunciacions pròpies dels «parlars occidentals i valencians», dels «parlars balears» i fins dels parlars «nord-orientals» (Fabra, 1933, p. 17). El valencià, per exemple, hi sovinteja com a contrapunt: «A València aquesta pronunciació (pròpia de la capital i la seva comarca) ha donat lloc a [...]», «[E]ls parlars valencians pronuncien l'africada sorda en lloc de la fricativa sorda; i això explica [...]» (Fabra, 1933, p. 19), «A la ciutat de València i la seva comarca, l'antiga africada sonora es troba, però, reemplaçada per l'africada sorda, i això explica [...]» (Fabra, 1933, p. 20).

b) Les «observacions sobre la pronunciació» es presenten de manera ordenada sota els epígrafs «Observacions sobre la pronunciació de les vocals», «Consonants inicials de síl·laba» i «Consonants finals de síl·laba», però no es formulen d'una manera única i exclusivament prescriptiva. Al contrari. «[Fabra es va centrar] en els aspectes directament útils a un lector catalanoparlant de l'època» (Pérez Saldanya, Rigau i Solà, 2009, p. 18), la qual cosa ajuda a explicar el to molt sovint descriptiu de les observacions sobre la pronunciació: «La lletra *r* té dos valors: *r* dita forta (*raó*, *rodó* [...]) i *r* dita suau (*cara*, *cera* [...])» (Fabra, 1933, p. 22).

c) Els sons consonàntics s'exposen en correspondència amb la grafia: se'n descriu l'articulació (velar sorda, africada sonora, fricativa sorda, etc.) i, a continuació, la grafia o les grafies que hi corresponen. Només en el cas del valencià, Fabra detalla, sempre amb un to neutre, que hi ha una altra grafia que «[e]ls autors valencians representen generalment» (Fabra, 1933, p. 19): la *ch* de *coche*, *viache*, *charol*, *chermà*... Fabra no avala ni condemna aquest ús.

d) Les «observacions sobre la pronunciació» es presenten en la introducció de l'obra. No tenen un capítol independent de la gramàtica, com sí que tenen a la gramàtica de 1891 («Pronunciació»), a la de 1898 («Sons i llur representació») i a la de 1912 (els sis capítols de «Fonètica»: I. «Pronunciació: Vocales y conso-

2. Hi ha una certa tradició de citar l'obra amb els anys de la primera i l'última edició: 1918/1933. En aquest article, citaré l'obra amb l'any de l'edició definitiva: 1933. Parteixo, de fet, de l'edició facsímil que en va fer l'Institut d'Estudis Catalans el 2008 a partir de l'edició definitiva.

3. A la nota preliminar de l'edició facsímil que en va fer l'Institut d'Estudis Catalans, escrita el setembre de 1995, es diu que «[s]ense que mai s'hi hagi dit formalment que aquest text tenia caràcter normatiu [...], tant l'Institut com els lectors del llibre sempre l'hi han considerat».

nantes catalanas», II. «Pronunciación: Vocales contiguas», III. «Pronunciación: Grupos de consonantes catalanas», IV. «Pronunciación: Enlaces», V. «Correspondencias entre las vocales castellanas y las catalanas» i VI. «Correspondencias entre las consonantes castellanas y las catalanas»). Aquest tractament especial de la pronunciació dins la gramàtica pot ser un senyal de rellevància (com si Fabra indiqués que la pronunciació és a la base dels vuit capítols de la gramàtica: «Article definit», «Substantiu», «Adjectiu qualificatiu», «Pronom i adjectiu determinatiu», «Verb», «Adverbi», «Preposició» i «Conjunció»), però també pot ser un senyal volgut de poca rellevància (com si Fabra advertís que la pronunciació no ocupa «encara» els capítols nuclears de la gramàtica).⁴

Els objectius de l'article són tres: 1) aplegar i classificar les indicacions de pronunciació de la llengua catalana que surten a la «Introducció» de la *Gramàtica catalana* (1933), de Pompeu Fabra; 2) aplegar i classificar les indicacions que recull la «Guia de pronunciació» de la *Gramàtica de la llengua catalana* (1994), d'Antoni M. Badia i Margarit, associades (o no) a la descripció dels «nivells d'expressió de la llengua» (1994, p. 43 i 72), i 3) comparar les indicacions de pronunciació compartides i etiquetades, compartides i no etiquetades, i no compartides però etiquetades entre les dues obres. La hipòtesi és que Badia i Margarit assigna a N1 les prescripcions fabrianes que no s'havien implantat el 1994, quan publica la *Gramàtica de la llengua catalana*.

Entenem per *indicació de pronunciació* l'observació sovint exemplificada sobre una determinada pronunciació. Per a la inclusió o exclusió de determinats fenòmens en la mateixa indicació de pronunciació ens basem en la versió de treball de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I. Fonètica* (1990), i no en la numeració fabriana perquè aquesta recull, dins de cada número, diverses indicacions de pronunciació. Així, la no-recomanació de pronunciar sorda la sibilant sonora, i sonora la sibilant sorda, són dues indicacions de pronunciació (incloses en el mateix número de la gramàtica de Fabra) i, en canvi, la no-recomanació de pronunciar allargats sords els grups <bl> i <gl> és una sola indicació de pronunciació (inclosa en dos números diferents de la gramàtica de Fabra).

Entenem per *nivell d'expressió de la llengua* o *registre* el conjunt de característiques lingüístiques associades a una situació de comunicació. Badia i Margarit en considera tres: el nivell elevat (N1), el nivell del llenguatge corrent o de la llengua habitual (N2) i el nivell del parlar col·loquial (N3).

Finalment, entenem per *implantació* el resultat de l'exposició de les formes normatives oficials en un marc de condicions sociolingüístiques favorables, que

4. El 10 de juny de 1923, a la conversa filològica 389, Fabra escriu que «[a]vui, gràcies a tenir fixada l'ortografia, podem començar ja a ocupar-nos d'ortoèpia» (Mir i Solà, dir., 2010, p. 466).

provoca que els destinataris les aprenguin, les valorin i les utilitzin (Vila, Nogué i Vila, 2007; Costa, 2013c).

2. LES INDICACIONS DE PRONUNCIACIÓ DE LA GRAMÀTICA CATALANA (1933), DE POMPEU FABRA

La introducció de la *Gramàtica catalana* (1933), de Pompeu Fabra, conté 34 indicacions de pronunciació de les quals 10 (29 %) són clarament prescriptives: o bé es prescriu una pronunciació o bé es condemna o bé es considera tolerable o preferible. Presentem, primer, aquestes 10 indicacions en els quadres *a*, *b*, *c* i *d*, encapçalats per la fórmula prescriptiva corresponent⁵ i la referència al nombre de pronunciacions avalades.

Quadre *a*) «[*Tal*] és una pronunciació que cal evitar». Hi ha una sola possibilitat de pronunciació. Només en el cas 1 hi ha una doble possibilitat de pronunciació: es prescriu l'allargament sord de la <g> i de la <b> en els grups <gl> i <bl>, si bé és possible l'allargament sonor (*regla*, *probable*) i també el no allargament (*aglutinar*, *biblioteca*).

<p>F1. Les dues consonants <i>c</i> i <i>g</i> situades entre una vocal i una <i>l</i> sonen freqüentment geminades (<i>cc</i>, <i>gg</i>): [<i>c</i> geminada a] <i>espectacle</i>, <i>tecla</i>; [<i>c</i> no geminada a] <i>aclucar</i>, <i>aclarir</i>; [<i>g</i> geminada a] <i>regla</i>, <i>segle</i>, [<i>g</i> no geminada a] <i>aglomerar</i>, <i>aglutinar</i>. Hom pronuncia sovint <i>cc</i> en lloc de <i>gg</i> en els mots <i>regla</i>, <i>segle</i>, &. És una pronunciació que cal evitar. [...] La <i>b</i> situada entre una vocal i una <i>l</i> sona freqüentment geminada (<i>bb</i>); la <i>p</i> en igual cas sona també algun cop geminada (<i>pp</i>): [<i>b</i> geminada a] <i>probable</i>, <i>deixeble</i>; [<i>b</i> no geminada a] <i>ablanir</i>, <i>biblioteca</i>; [<i>p</i> geminada a] <i>tiple</i>, <i>triple</i>; [<i>p</i> no geminada a] <i>aplec</i>, <i>replicar</i>. Hom pronuncia sovint <i>pp</i> en lloc de <i>bb</i> en els mots <i>probable</i>, <i>deixeble</i>, &. És una pronunciació que cal evitar.</p>
<p>F2. La [lletra] <i>s</i> és sonora entre dues vocals. [També] és sonora en <i>enfonsar</i> (derivat de <i>fons</i>), <i>endinsar</i> (derivat de <i>dins</i>) i en el prefix <i>trans</i> (Ex.: <i>transacció</i>, <i>intransigent</i>). Un gran nombre de mots amb <i>s</i> intervocàlica (tals com <i>adhesió</i>, <i>centèsim</i>, <i>entusiasme</i>) són freqüentment pronunciats amb <i>s</i> sorda. Cal evitar aquesta pronunciació errònia de la <i>s</i> intervocàlica.</p>
<p>F3. La lletra <i>z</i> té el so de <i>s</i> sonora. Ex.: <i>zel</i>, <i>zero</i>, <i>alzina</i>. És un defecte molt generalitzat, i que cal evitar curosament, el de pronunciar <i>s</i> sorda la <i>z</i> d'un gran nombre d'hel·lenismes (tals com <i>zona</i>, <i>topazi</i>, <i>trapezi</i>).</p>
<p>F4. Alguns mots amb <i>ss</i> (tals com <i>impressió</i>, <i>dissolut</i>, <i>premissa</i>) són sovint pronunciats amb <i>s</i> sonora. Cal evitar aquesta pronunciació errònia del dígraf <i>ss</i>.</p>

5. La redacció de totes les indicacions de pronunciació és literal però abreujada, amb només tres exemples a tot estirar; la numeració és nostra. La F dels quadres vol dir *Fabra*.

F5. [El nexa *tj* representa] l'africada sonora (geminada): *sutja*, *encoratjar*, *ultratjós*. És freqüent a Barcelona la substitució de l'africada sonora per l'africada sorda, pronunciant-se *viatge*, *sutja*, &., com si fossin escrits *viatxe*, *sutxa*, &. És una pronunciació que cal evitar.

F6. Hom pronuncia habitualment *n* per *m* en la quarta categoria d'exemples (*conte*, *redentor*, &.). És una pronunciació que cal evitar.

F7. Dues *l* [...] escrites *ll* representen una *l* doble o geminada (*putxinelli*, *collegi*, *fallera*) [...]. Modernament, però (indubtablement sota la influència del castellà), la majoria d'aquests mots són pronunciats amb *l* simple. És una pronunciació que cal evitar.

Quadre *b*) «La [llettra *tal*] ha d'ésser pronunciada [...]». Hi ha una sola possibilitat de pronunciació.

F8. Davant de consonant, la lletra *m* ha d'ésser pronunciada sempre *m* (bilabial o labiodental): [...] *commoure*, *columna*, *compte*, *premsa*.

Quadre *c*) «La pronunciació [*tal*] és tolerable». Hi ha una doble possibilitat de pronunciació.

F9. Quan la vocal *i* feble va seguida d'una altra vocal, les dues vocals pertanyen a síl·labes diferents [...]. Quan la vocal *u* feble [...] va seguida d'una altra vocal, les dues vocals són pronunciades en síl·labes diferents [...]. En molts casos, però, és corrent de pronunciar les dues vocals dins una mateixa síl·laba formant un diftong creixent. S'esdevé això principalment en la combinació *ió* (Ex.: *ac/ció*), en les combinacions posttòniques *ia*, *ie* (Ex.: *grà/cia*, *grà/cies*) i en les combinacions pretòniques (Ex.: *so/cie/tat*). La pronunciació monosil·làbica de les dues vocals contigües és tolerable, però en poesia convindria d'adoptar exclusivament la pronunciació disil·làbica.

Quadre *d*) «La pronunciació [*tal*] és preferible». Hi ha una doble possibilitat de pronunciació.

F10. Entre les diferents pronunciacions que rep el diftong feble *ou*, és la preferible la que dona a la *o* un so semblant però no idèntic al de la *a* feble: *plourà*, *roureda*.

Presentem, a continuació (quadre *e*), les 24 indicacions de pronunciació restants (71 %). Seguint Costa (2013c), entenem que des d'un punt de vista locutiú són descripcions amb un «sentit deliberadament prescriptiu». Així, per exemple, si la <o> «té el valor de *o* oberta» a *or*, *cosa*, *prova*..., és que no deu ser correcte fer la <o> tancada en aquests casos.

Quadre e) L'emascament de la prescripció.⁶ En alguns casos hi ha una sola possibilitat de pronunciació; en altres casos, hi ha més d'una possibilitat de pronunciació.

F11. Moltes paraules pronunciades amb <i>e</i> oberta a Barcelona (per regla general aquelles en què la <i>e</i> catalana prové d'una <i>e</i> llarga o d'una <i>i</i> breu llatines, tals com <i>ple, pebre, sec, seda, veta, negre, enveja, cep, cera, pera, tres, estret, dret, net, vermell, abella</i> , els diminutius en <i>et</i> , els infinitius en <i>er</i> , els derivats en <i>eda, esa, &c.</i>) són pronunciades amb <i>e</i> tancada en els parlars occidentals i valencians, i amb una <i>e</i> neutra (semblant a la <i>e</i> barcelonina de <i>pare</i>) en els parlars balears. Assenyalarem encara la pronunciació tancada de la <i>e</i> de la terminació <i>ència</i> en els parlars nord-orientals.
F12. En les síl·labes febles o no accentuades (Barcelona), la <i>a</i> té un so tot altre que en les síl·labes fortes. La <i>e</i> té el mateix so que la <i>a</i> feble. La <i>o</i> és pronunciada <i>u</i> : <i>rodó, content, poder</i> .
F13. La <i>e</i> feble és pronunciada <i>e</i> tancada quan es troba en contacte amb una <i>a</i> (forta o feble): <i>crear, creació, teatre, pàncreas, aeriforme</i> .
F14. La lletra <i>o</i> pot tenir dos valors. [Té el valor de] <i>o</i> oberta a <i>or, cosa, prova [...]</i> i [té el valor de] <i>o</i> tancada a <i>pou, jove, genoll [...]</i> .
F15. La lletra <i>c</i> sona <i>c</i> (<i>accent, delictes, sacsejar</i>) o <i>g</i> (<i>dracma, anècdota, èczema</i>). La lletra <i>g</i> sona <i>g</i> (<i>fragment, dogma, maragda</i>) o <i>c</i> (<i>estrateg, pròleg, pròfug</i>). La lletra <i>t</i> sona <i>t</i> (<i>blat, paret, nebot</i>) o <i>d</i> (<i>aritmètica, ètnic, atlas</i>); la lletra <i>d</i> sona <i>d</i> (<i>adjacent, admirar, adverb</i>) o <i>t</i> (<i>adscriure, àvid, solitud</i>). La lletra <i>p</i> sona <i>p</i> (<i>captar, precepte, adopció</i>) o <i>b</i> (<i>capgirell, capmàs</i>). La lletra <i>b</i> sona <i>b</i> (<i>abdicar, objecte, abnegació</i>) o <i>p</i> (<i>abstracte, observar, obtenir</i>).
F16. La velar sorda, representada ordinàriament per <i>c</i> (<i>casa, cosa, curt [...]</i>), és escrita <i>qu</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> , i <i>q</i> davant dels diftongs creixents <i>ua, ue [...]</i> , <i>ui [...]</i> i <i>uo</i> . Ex.: <i>queixa, quitrà, quatre [...]</i> . Les combinacions <i>qua, qüe, qüi</i> i <i>quo</i> són monosil·làbiques; les combinacions <i>cua, cue, cui</i> i <i>cuo</i> són disil·làbiques. Ex.: <i>o/bli/quar, e/va/cu/ar, quo/ta [...]</i> .
F17. La velar sonora, representada ordinàriament per <i>g</i> (<i>gat, gust, glaç</i>), és escrita <i>gu</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> (<i>guerra, noguera, guineu</i>). Les combinacions <i>gua, güe, güi</i> i <i>guo</i> són monosil·làbiques (<i>quant, se/güent, lin/güís/ti/ca...</i>).
F18. La <i>g</i> davant de <i>n</i> sona com la <i>n</i> dels mots <i>blanc, sang</i> . Ex.: <i>sagnar, regne, digne</i> . El grup <i>cn</i> és sovint pronunciat com el grup <i>gn</i> .
F19. Les dues lletres <i>t</i> i <i>d</i> són mudes darrera de <i>n</i> i <i>l</i> , i entre <i>r</i> i <i>s</i> (Barcelona). Ex.: <i>cant, pont, evidentment, estupend, profund, malalt, esvelt, herald, forts, curts, perds, sords [...]</i> . Les dues lletres <i>p</i> i <i>b</i> són mudes darrera de <i>m</i> . Ex.: <i>camp, romp, temps, compte, redempció, tomb, ambdós, amb</i> (davant d'un mot començat en consonant).

6. Agafem aquest terme de Berrendonner (1982). Recentment hi ha treballat Costa (2013c).

F20. [La lletra <i>s</i> és] sorda en principi de paraula i darrera de consonant [...]. És sorda darrera dels prefixos llatins <i>ante</i> (Ex.: <i>antesala</i>), <i>contra</i> (Ex.: <i>contrasegell</i>), <i>sobre</i> (Ex.: <i>sobresortir</i>), <i>supra</i> (Ex.: <i>suprasensible</i>), <i>uni</i> (Ex.: <i>unisexual</i>), <i>bi</i> (Ex.: <i>bisulfat</i>), <i>tri</i> (Ex.: <i>trisecció</i>), &; darrera dels prefixos grecs <i>a</i> privatiu (Ex.: <i>asèptic</i>), <i>anti</i> (Ex.: <i>antisocial</i>), <i>hipo</i> (Ex.: <i>hiposulfít</i>), <i>para</i> (Ex.: <i>parasintètic</i>), <i>mono</i> (Ex.: <i>monosèpal</i>), <i>di</i> (Ex.: <i>disíl·lab</i>), &, <i>poli</i> (Ex.: <i>polisulfur</i>); i en els compostos com <i>gamosèpal</i> , <i>ictiosaure</i> , <i>flousilícic</i> [...].
F21. La lletra <i>c</i> té el so de <i>s</i> sorda quan va davant de <i>e</i> o de <i>i</i> . Ex.: <i>cel</i> , <i>recent</i> , <i>poncem</i> . La lletra modificada <i>ç</i> té també el so de <i>s</i> sorda. Ex.: <i>glaçar</i> , <i>lliçó</i> , <i>força</i> .
F22. La fricativa sorda és escrita <i>x</i> en principi de paraula (<i>xarop</i> , <i>xop</i> , <i>xuclar</i>) [i] darrera de consonant, <i>i</i> o un diftong decreixent (<i>marxa</i> , <i>planxa</i> ; <i>clixé</i> , <i>guixa</i> ; <i>disbauxa</i> , <i>arrauxat</i>). [La pronunciació és com a fricativa sorda.]
F23. En els mots presos del llatí i del grec, la lletra <i>x</i> és pronunciada <i>cs</i> (sorda) en general, i <i>gz</i> (sonora) quan forma part del prefix <i>ex</i> . Ex.: <i>x</i> sorda (= <i>cs</i>): <i>axioma</i> , <i>òxid</i> , <i>complexió</i> , <i>asfíxia</i> , <i>sintaxi</i> ; <i>x</i> sonora (= <i>gz</i>): <i>examen</i> , <i>exemple</i> , <i>exordi</i> , <i>inexorable</i> . ¹
F24. [El nexa <i>ix</i> representa] la fricativa sorda: <i>caixa</i> , <i>engreixar</i> , <i>gruixa</i> , <i>ruixim</i> .
F25. [La lletra <i>j</i> representa] la fricativa sonora: <i>neteja</i> , <i>ajeure</i> , <i>rojor</i> . La fricativa sonora és escrita generalment <i>g</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> . Ex.: <i>germà</i> , <i>rogent</i> , <i>veges</i> . Antigament la <i>g</i> davant de <i>e</i> o <i>i</i> i la <i>j</i> representaven l'africada sonora (no geminada), pronunciació que conserven principalment en els parlars valencians. A la ciutat de València i la seva comarca, l'antiga africada sonora es troba, però, reemplaçada per l'africada sorda, i això explica grafies com <i>chermà</i> , <i>Chesús</i> , &.
F26. [El nexa <i>tx</i> representa] l'africada sorda (geminada): <i>cotxe</i> , <i>fletxa</i> , <i>esquitxar</i> .
F27. Les dues lletres <i>b</i> i <i>v</i> representen respectivament les consonants sonores: <i>bo</i> , <i>vi</i> ... A Barcelona, però, la <i>v</i> és pronunciada <i>b</i> . ²
F28. La lletra <i>n</i> , al contrari, canvia de pronunciació segons la consonant que la segueix: [és] nasal velar (<i>blancor</i> , <i>llenca</i> , <i>congre</i>), [és] nasal palatal (<i>àngel</i> , <i>esponja</i> , <i>punxa</i>), [és] nasal dental (<i>canta</i> , <i>grandària</i> , <i>enraonar</i>), [és] nasal labial (<i>infla</i> , <i>confegir</i> , <i>enveja</i>).
F29. El nexa <i>tll</i> representa una <i>l</i> palatal geminada. Ex.: <i>espatlla</i> , <i>vetlla</i> , <i>ametlla</i> , <i>esquitlla</i> .
F30. Una assimilació anàloga de la <i>t</i> a la consonant següent trobem en <i>setmana</i> , <i>cotna</i> , <i>cotnar</i> , <i>reguitnar</i> , <i>Rotlà</i> (pronunciats <i>semmana</i> , <i>conna</i> , <i>connar</i> , <i>reguinnar</i> , <i>Rol·là</i>). És així mateix corrent de pronunciar <i>ll</i> , i àdhuc <i>mm</i> i <i>nn</i> , per <i>tl</i> , <i>tm</i> i <i>tn</i> , en els mots presos del grec, com <i>atlas</i> , <i>atlètic</i> , <i>aritmètica</i> , <i>logaritme</i> , <i>ètnic</i> .
F31. La lletra <i>r</i> té dos valors: <i>r</i> dita forta (<i>raó</i> , <i>rodó</i> , <i>honra</i> , <i>colrat</i> , <i>somriu</i>) [i] <i>r</i> dita suau (<i>cara</i> , <i>cera</i> , <i>vorí</i> , <i>braç</i> , <i>agre</i> , <i>pedra</i>). El so de <i>r</i> forta és representat per <i>rr</i> entre dues vocals. Ex.: <i>terra</i> , <i>sorra</i> , <i>arrelat</i> .
F32. La <i>r</i> final és muda en un gran nombre de paraules: els infinitius (<i>parlar</i> , <i>voler</i> , <i>patir</i>), els derivats en <i>er</i> (<i>ferrer</i> , <i>presseguer</i> , <i>galliner</i>), en <i>ar</i> (<i>bestiar</i> , <i>campanar</i> , <i>pinar</i>), en <i>or</i> (<i>blancor</i> , <i>fredor</i> , <i>tristor</i>), en <i>dor</i> (<i>governador</i> , <i>teixidor</i> , <i>abeurador</i>), els noms verbals en <i>tor</i> i <i>sor</i> (<i>protector</i> , <i>ascensor</i>), <i>clar</i> , <i>altar</i> , <i>plaer</i> ...

F33. Quan dos mots contigus, el primer acabat en una consonant sorda i el segon començat en vocal o *h*, es pronuncien íntimament units, la consonant final del primer, en enllaçar-se amb la vocal inicial del segon, conserva el so sord si és una *c* (escrita *c* o *g*), una *t* (escrita *t* o *d*) o una *p* (escrita *p* o *b*) [...]. Ex.: *mig* (pron. *mitx*).

F34. Quan dos mots contigus, el primer acabat en una consonant sorda i el segon començat en vocal o *h*, es pronuncien íntimament units, la consonant final del primer, en enllaçar-se amb la vocal inicial del segon, [...] el canvia en el so sonor corresponent si és una *tx* (escrita *tx*, *ig* o *g*), una *x* palatal (escrita *ix* o *x*), una *ts* (escrita *ts* o *ds*), una *s* (escrita *s* o *ç*) o una *f*; la *x* final pronunciada *cs* canvia anàlogament aquest so en el de *gz*. Ex.: [...] *peix i carn* (pron. *pegicarn*); *tots ells* (pron. *totzells*); *tres homes* (pron. *trezomes*); *lluç i congre* (pron. *lluzicongre*).

3. UNA DE LES PERSONES QUE DOMINAVA MÉS AQUEST TERRENY

El 1974 Antoni M. Badia i Margarit era possiblement una de les persones que dominava més aquest terreny, el de la pronunciació i la fonètica. Aquell any va prologar el *Diccionari manual castellà-català català-castellà*, el primer diccionari que oferia una transcripció fonètica per a cada entrada de la llengua catalana. Badia i Margarit hi afirmava que no era habitual trobar indicada la pronunciació dels mots en diccionaris bilingües i n'assenyalava la utilitat amb aquestes paraules: «Per a una llengua que lluita amb dificultats greus (de manca d'escola i de “mass media”), el fet d'enregistrar la pronunciació admesa per a tots els mots corrents contribuirà en gran manera a assegurar la unitat lingüística i a difondre el model de la llengua correcta» (Badia i Margarit, 1974, p. xvi). El gramàtic aclaria, també, que la notació fonètica reflectia «la manera com pronuncien les persones cultes però en expressió habitual, més a prop del to familiar que de l'amanerament» (Badia i Margarit, 1974, p. xvi). No deia res, tanmateix, de l'accent presentat com a estàndard, el del català central, ni del lloc que ocupaven els altres accents en el marc referencial.

Badia i Margarit havia escrit, el 1962, la famosa *Gramàtica catalana*, en castellà, «la [gramàtica] més completa que existeix encara avui en un nivell més exigent que el de simple divulgació» (Rico i Solà, 1995, p. 67), i aquí sí que subratllava que «aspira a ser expresión de la modalidad barcelonesa en el conjunto del dominio catalán, modalidad que el uso y la tradición identifican con la lengua común o literaria» (Badia i Margarit, 1962, p. 7). L'autor manejava amb regularitat el terme *no admitido* («n. a.») i afegia, esporàdicament, comentaris relacionats amb «el habla enfática», «la dicción rápida» i «el habla lenta» per a certs usos lingüístics. Badia i Margarit aprofundiria en l'etiquetatge descriptiu i normatiu, diatòpic i diastràtic, a la *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*, de 1994. Tres raons, com a mínim, justificaven aleshores l'aparició d'una nova gramàtica, en el marc d'una oralitat creixent: l'evolució dels

estudis gramaticals, poc reflectits «en una obra de caràcter general» (Badia i Margarit, 1994, p. 10); el procés evolutiu de la llengua com a tal, que «no havia pogut ésser recollit en una gramàtica que simplement no existia» (Badia i Margarit, 1994, p. 10), i també la consideració social i lingüística que ha anat adquirint el llenguatge oral. Aquesta nova gramàtica naixia, com afirma el mateix Badia i Margarit, sota l'empremta inconfusible de Pompeu Fabra. «Si me n'és permesa la vanitat, diré que he cercat de fer la gramàtica que Pompeu Fabra faria avui, en trobar-se rodejat de condicionaments teòrics i sociolingüístics ben diferents dels que ell mateix hagué de tenir en compte en escriure les gramàtiques de 1912 i de 1918» (Badia i Margarit, 1994, p. 11).

És aquesta la gramàtica que hem pres en consideració amb vista a recollir les (noves) indicacions de pronunciació.

4. LES INDICACIONS DE PRONUNCIACIÓ DE LA GRAMÀTICA DE LA LLENGUA CATALANA. DESCRIPTIVA, NORMATIVA, DIATÒPICA, DIASTRÀTICA (1994), D'ANTONI M. BADIA I MARGARIT

La «Guia de pronunciació» de la *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica* (1994), d'Antoni M. Badia i Margarit, conté 142 indicacions de pronunciació,⁷ de les quals només 31 (22 %) s'associen a la descripció dels «nivells d'expressió de la llengua». La concreció d'aquests nivells pel que fa a la fonètica és la següent: N1 «implica ritme lent i precisió articulatòria, s'aparta poc de la llengua escrita i no crea problemes de comprensió» (1994, p. 101); N2 és el de la «llengua que es fa servir més i, per tant, la que necessita més d'ésser ensenyada i apresada» (1994, p. 42), i N3 «[dóna peu] a nombroses deformacions de sons» (1994, p. 101). L'autor mateix assenyalava que «sóc molt prudent a l'hora de posar etiquetes a les formes i a les construccions. No en poso tan sovint com caldria o com el lector desitjaria. En llur immensa majoria, les deixo sense marcar [en el nostre cas es tracta de 111 indicacions, que representen el 78 % del global], la qual cosa significa que no sorprenen si hom les fa servir en qualsevol nivell» (1994, p. 73).

Presentem, a continuació (quadre f), les 31 indicacions de pronunciació associades als nivells d'expressió. En paraules del mateix autor, «[el fet de marcar pocs casos] dona més valor a tots els trets que senyalo com d'un nivell o d'un altre» (1994, p. 73).⁸

7. L'autor s'hi refereix com «una sèrie d'instruccions per a llegir textos escrits en català» (1994, p. 75).

8. En sintaxi, l'adscripció de les diferents variants fonètiques es divideix en diversos grups (Costa, 2013b): adscripció de totes les variants a tots els nivells explícitament o implícitament; adscripció d'una variant a l'N1 sense adscriure explícitament l'altra o les altres als altres nivells, o bé adscriuint-

BM1. N2, N3: <i>paciència</i> (3 síl.), enfront N1 <i>pa-ci-èn-ci-a</i> (5 síl.); altres exemples: <i>beneficiar</i> , <i>emoció</i> , <i>excursió</i> , <i>circumstància</i> . La reducció de les dues vocals a un diftong és acceptable en els nivells indicats ³ (en els quals el manteniment del hiatus sorprèn), però sembla convenient d'evitar-la en una dicció més acurada.
BM2. [En] el cas de certs diftongs àtons a l'interior d'una paraula (com <i>obligatorietat</i>), la pronunciació correcta en dues síl·labes (<i>ri-e</i>) resulta afectada (N1) i hom la redueix simplement a <i>i</i> (<i>ri</i>) (N2, N3). ⁴
BM3. [...] <i>coordinar</i> (N1) es pronuncia [kurði'na] (N2, N3); però la reducció també afecta dues vocals diferents, mentre siguin àtones: en <i>extraordinari</i> (6 síl.) (N1, també N2) se sol pronunciar [-trur-] en el llenguatge col·loquial (N3), <i>caurà</i> esdevé N3 [ku'ra].
BM4. [...] <i>dogma</i> , <i>digne</i> ; el N1 conserva l'articulació de [g].
BM5. La <i>f</i> es pronuncia com a [v] quan, en posició interior, és seguida d'una consonant sonora (situació raríssima: <i>afganès</i>) [...] (la llengua es resisteix a fer l'assimilació, i, per mica que el ritme de l'elocució es faci més lent, queda restablerta la [f], la qual és mantinguda sistemàticament al N1).
BM6. [...] <i>brunz</i> (forma del verb <i>brunzir</i>) [...] (al N1 hom hi manté la [z]).
BM7. [y] en el cas particular d'alguns mots (com <i>jo</i> , <i>ja</i> , i algun altre), en comptes de la pronunciació correcta [ɟ] (que es manté inalterada en el N1); és un tret propi del parlar barceloní i del País Valencià.
BM8. La [g] no se sol pronunciar en mots com <i>sang</i> , <i>fang</i> (si bé els òrgans articuladoris en preparen la pronunciació, que en el N1 es fa efectiva, només, però, com implosiva [...]); en els N2 i N3 la velar final queda absorbida per la <i>n</i> anterior, també velaritzada.
BM9. La geminació és característica dels sons que s'assimilen a les líquides <i>l</i> , <i>ll</i> . Exemples: [...] (ni més ni menys que a l'interior de mot: <i>atles</i> [adləs] [N1] o [alləs] [N2-N3]); [...] (i, semblantment: <i>espatlla</i> [əspadllə] [N1] o [əspalllə] [N2-N3], a Ca, o <i>espatla</i> , amb [ll] a Va i a Ba).
BM10. [y] en alguns mots [...] per exemple, amb <i>palla</i> i <i>ull</i> [...]. Als N1 i N2 és recomanable d'atenir-se a la grafia i pronunciar sistemàticament [ɫ].
BM11. La <i>ll</i> (<i>l</i> geminada) es pronuncia com a [ll] o [l] en posició intervocàlica: <i>carretella</i> , <i>xarel·lo</i> , <i>collegi</i> , <i>novel·la</i> [...]. En general, però, l'ús de [ll] queda reservat al N1.
BM12. [N]o se sol pronunciar la <i>r</i> en certs casos, gairebé sempre per la proximitat d'una altra <i>r</i> dins el mateix mot (en el N1 es pronuncien totes dues): <i>arbre</i> ['abrə].
BM13. [N]o se sol pronunciar la <i>r</i> en certs casos, gairebé sempre per la proximitat d'una altra <i>r</i> dins el mateix mot (en el N1 es pronuncien totes dues): <i>prendre</i> ['pændrə].

les-hi explícitament; adscripció implícita o explícita d'una variant a l'N3 sense adscriure explícitament l'altra o les altres a cap altre nivell, i adscripció d'una variant a l'N1 i N2 (a vegades només N1) adscriuint explícitament l'altra o les altres a l'N3, o sense adscriure-les-hi de manera explícita. Les lletres BM dels quadres volen dir *Badia i Margarit*.

BM14. [L]a pronunciació diftongada és normal, però sempre hi ha la possibilitat de sentir <i>bo-i-ba-rat</i> (N1) en quatre síl·labes, en un llenguatge molt afectat. [De manera implícita es pot entendre que <i>boi-ba-rat</i> pertany a N2, N3.]
BM15. Sembla que el diftong és més corrent en casos de fonètica sintàctica: N1 <i>tu ets així</i> , N3 [twets] (i amb absorció: N3 [tudzə'ʃi] [...]).
BM16. [U]na frase com <i>a mi em sembla</i> es pot dir de tres maneres: N1 <i>a-mi-em</i> (hiatus: 3 síl.), N2, N3 <i>a-miem</i> (diftong: 2 síl.) o N2, N3 <i>a-mim</i> (absorció: 2 síl.) (aquesta és la pronunciació més estesa en el bloc oriental).
BM17. [...] <i>el pa és bo</i> [-'paz-] (N3), <i>el pi és alt</i> [-'pi'zal] (N3), « <i>el senyor és amb vós</i> » (de l'Ave Maria) [-'nyo-zəm-].
BM18. [...] <i>comença i acaba</i> , pronunciat normalment [-ə-yə-], pot arribar a sentir-se [ku'mɛn-si-'ka-βə] (N3); <i>porta-ho a casa</i> , que en principi es pronuncia [-ə-wə-], no és rar que es converteixi en [p'ɔr-tu-'ka-zə] (N3).
BM19. Grups de vocal tònica + vocal àtona: a) l'àtona és [ə]. Aquesta és absorbida per la vocal tònica: <i>el capità arriba</i> [-'ta-'rri], <i>ha de venir avui</i> [-'ni-βui] (N3), <i>el cafè anima</i> [-fɛ-ni-] (N3), <i>des del cantó es veu bé</i> [-'oz-] (N3); b) si la vocal àtona és <i>i</i> , <i>u</i> , generalment es forma un diftong decreixent: <i>el capità hi serà</i> [-'tai-], <i>el capità ho diu</i> [-'taɯ-], <i>ha de venir un dia</i> [-'niɯn-] (N3), <i>el cafè ho provoca</i> [-fɛɯ-] (N3), <i>des del cantó ho veuré</i> [-'toɯ-] (N3).
BM20. Grups de vocal àtona + vocal tònica: a) l'àtona és [ə]. La tònica hi absorbeix la [ə]: <i>la porta és oberta</i> [-'te-] (N3), <i>la primera illa</i> [-'ri-] (N3), <i>la casa alta</i> [-'zal-], <i>és una cosa útil</i> [-'zu-] (N3), <i>una bona obra</i> [-'nɔ-] (N3).
BM21. Dues vocals àtones consecutives [...]. Si la vocal [ə] es troba amb una de més tancada (<i>i</i> , <i>u</i>), és aquesta darrera l'única que es pronuncia: <i>és a casa i no sap res</i> [-zi-] (N3), <i>a casa ho farà</i> [-zu-] (N3).
BM22. Una altra conseqüència de les assimilacions entre consonants [...] és l'aparició d'una consonant africada. Es tracta de la solució del contacte entre una oclusiva i una sibilant: [...] <i>cap xoc</i> N1, N2 ['kap'tʃɔk] i N3 ['kɑ'tʃɔk].
BM23. Quan la <i>t</i> és final de mot i ensems final de grup consonàntic [...], la <i>t</i> se sol articular si segueix vocal: <i>la sort és boja</i> (bé que no sempre), però si segueix consonant només se sent en una dicció acurada (N1): <i>la sort va ser així</i> .
BM24. La geminació és característica dels sons que s'assimilen a les líquides <i>l</i> , <i>ll</i> . Exemples: N1 <i>tot l'acte</i> ['tod'laktə] i N2, N3 ['tol'laktə]; [...] <i>set llops</i> N1 ['sɛd'λops] i N2, N3 ['sɛλ'λops].
BM25. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries: <i>ara han fet llum</i> pot aparèixer pronunciat ['aramfed'λum] (N1 i N2) o ['aramfɛλ'λum] (N3).
BM26. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries [...]: <i>aquest més</i> , normalment pronunciat al N1 (i al N2) [ə'kɛd'mɛs] (amb assimilació de sonoritat [...]) es transforma al N3 en [ə'kɛm'mɛs].
BM27. [D]iversos gramàtics i fonetistes no admeten que es produeixi el grau següent en l'escala d'assimilacions: la del punt d'articulació; aquesta, però, no és rara en un tipus elocutiu ràpid i menys acurat: N3 <i>cap gos</i> ['kag'gos], N3 <i>tot bé</i> ['tob'be], N3 <i>poc dur</i> ['pɔd'du] (o: ['pɔd'dur] a V).

BM28. La <i>f</i> es pronuncia com a [v] quan [...], en posició final, és seguida de consonant sonora o vocal: <i>baf desagradable</i> , <i>fotògraf artista</i> (la llengua es resisteix a fer l'assimilació, i, per mica que el ritme de l'elocució es faci més lent, queda restablerta la [f], la qual és mantinguda sistemàticament al N1).
BM29. Quan la <i>s</i> es troba en contacte amb una palatal sibilant següent, la modificació que sofreix és tan considerable, que arriba a desaparèixer, absorbida dins el so veí: <i>dos jardins</i> es pronuncia com si fos escrit * <i>do jardins</i> [...] (al N1 es manté sempre la <i>s</i> [...]). La mateixa absorció es dona a <i>dos ximplés</i> [...] (al N1 hom hi manté la <i>s</i>).
BM30. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries [...]. Una frase pronunciada N3 ['feŋ'ʒuntə] [...] tant pot correspondre a <i>fem junta</i> (present) com a <i>fent junta</i> (gerundi). De la mateixa manera, l'enunciat N3 ['feŋ'kə'mí] [...] pot expressar <i>fem camí</i> (present) o <i>fent camí</i> (gerundi), segons la situació.
BM31. Les assimilacions [...] les retrobem en d'altres modalitats articulatòries [...]. La frase <i>com se fa</i> , dita al N1 (i al N2) ['kəmsə'fa], es pronuncia ben sovint ['kənsə'fa] (al N3) [...].

5. CONCLUSIONS

Pompeu Fabra presenta 34 indicacions de pronunciació a la *Gramàtica catalana*. Aquestes indicacions són clarament prescriptives en un percentatge baix (29 %) i s'expressen amb quatre fórmules: «[*Tal*] és una pronunciació que cal evitar», «La [lletre *tal*] ha d'ésser pronunciada [...]», «La pronunciació [*tal*] és tolerable» i «La pronunciació [*tal*] és preferible». En canvi, el percentatge majoritari (71 %) són descripcions des d'un punt de vista locutiú, si bé amb un sentit deliberadament prescriptiu. Les fórmules són diverses i «emascarades» de prescripció: «La [lletre *tal*] sona [...]», «La [lletre *tal*] és pronunciada [...]», «el nexa [*tal*] representa [*tal so*]», etc.

Les indicacions de pronunciació que presenta Antoni M. Badia i Margarit a la *Gramàtica de la llengua catalana. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica* són molt més nombroses (142), si bé només 31 indicacions (22 %) s'associen a algun(s) nivell(s) d'expressió de la llengua: N1 o elevat, N2 o corrent i N3 o col·loquial. Cal observar el següent: *a*) les adscripcions de les variants als diferents nivells poden ser explícites o implícites. A BM4, per exemple, només N1 hi és explícit: N2 i N3 hi són implícits; *b*) les 111 indicacions restants (78 %) «no sorprenen si hom les fa servir en qualsevol nivell», i *c*) N1 pot associar-se a una «dicció acurada» (BM23), a una pronunciació «afectada» (BM2) o a «un llenguatge molt afectat» (la cursiva és nostra) (BM14). En qualsevol cas, «la llengua escrita forneix el mòdul de dicció» de l'N1 (Badia i Margarit, 1994, p. 101).

Les indicacions de pronunciació compartides i etiquetades amb N1 són 3: es reserva per a N1 la pronunciació ortografista *co[ll]egi* (F7, BM11), *espa[d]lla* (F29, BM9) i *emoc[ió]* (F9, BM1). Les indicacions de pronunciació compartides i no

etiquetades de cap manera són 31: totes les 34 de Fabra llevat d'F7, F9 i F29. Algunes d'aquestes realitzacions són vàlides en qualsevol nivell (*enfon[z]ar* (F2), *[z]ero* (F3)...), d'acord amb les paraules de Badia i Margarit. Tanmateix, n'hi ha d'altres que semblen tenir realitzacions diferents segons el nivell: *proba[bbl]e* (F1), *impre[s]ió* (F4), *via[dz]e* (F5), *se[mm]ana* (F30)...

Les indicacions de pronunciació no compartides i etiquetades són 28: totes les 31 de Badia i Margarit llevat de BM1, BM9 i BM11. Són, en general, pronunciacions ortografistes no implantades en el llenguatge corrent: *o-bli-ga-to-ri-e-tat* (BM2), *co-or-di-nar* (BM3), *do[g]ma* (BM4), *a[f]ganès* (BM5)... Les indicacions de pronunciació no compartides i no etiquetades són 80, i escapen dels objectius del treball.

Confirmem la hipòtesi que Badia i Margarit assigna a N1 les prescripcions fabrianes que no s'havien implantat el 1994, quan publica la *Gramàtica de la llengua catalana*. De fet, Badia i Margarit amplia les assignacions d'N1 a realitzacions ortografistes no implantades en el llenguatge corrent, però es mostra molt prudent a etiquetar un bon nombre d'indicacions de pronunciació fabrianes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1962). *Gramàtica catalana*. Madrid: Gredos.
- (1974). *Diccionari manual castellà-català català-castellà*. Barcelona: Bibliograf-Vox.
- (1994). *Gramàtica de la llengua catalana: Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica*. Barcelona: Proa.
- BERRENDONNER, Alain (1982). *L'éternel grammairien: Étude du discours normatif*. Berna: Peter Lang.
- BONET, Sebastià (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 159-204.
- CABRÉ I MONNÉ, Teresa (1992-1993). «Ortografia i pronúncia als diccionaris catalans». *Llengua & Literatura*, núm. 5, p. 353-370.
- COROMINES, Joan (1971). *Lleures i converses d'un filòleg*. Barcelona: Club Editor.
- COSTA CARRERAS, Joan (2013a). «Anàlisi del discurs de la 'Gramàtica catalana' (1933), de Pompeu Fabra». [Comunicació llegida al IX Col·loqui Internacional «Problemes i mètodes d'història de la llengua» (Universitat de Girona, 25, 26 i 27 de juny de 2013)]
- (2013b). «La implantació de les propostes sintàctiques fabrianes segons Antoni M. Badia i Margarit». [Comunicació llegida al IV Col·loqui Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra» (Universitat Rovira i Virgili, 18, 19 i 20 de novembre de 2013)]
- (2013c). *Sobre el «marc de condicions sociolingüístiques favorables» per a la implantació de la normativa lingüística*. [Manuscrit inèdit]
- FABRA, Pompeu (2008 [1918/1933]). *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Edició facsímil de la setena edició]
- GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GILI, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2000). *La*

- lingüística de Pompeu Fabra*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili. 2 v.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990). *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I: Fonètica*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [La versió de treball és consultable a <<http://retoc.iula.upf.edu/SOLC/>>]
- JULIÀ I MUNÉ, Joan (2000). «Pompeu Fabra, “eurofonetista”». A: GINEBRA, Jordi; MARTÍNEZ GIL, Raül-David; PRADILLA, Miquel Àngel (ed.) (2000). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Vol. I. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana: Universitat Rovira i Virgili, p. 237-256.
- MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2010). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 7. Barcelona: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel; RIGAU, Gemma; SOLÀ, Joan (2009). «La gramàtica de Pompeu Fabra de 1918/1933». A: MIR, Jordi; SOLÀ, Joan (dir.) (2010). *Pompeu Fabra: Obres completes*. Vol. 6. Barcelona: Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll, p. 13-133.
- RICO, Albert; SOLÀ, Joan (1995). *Gramàtica i lexicografia catalanes*. València: Universitat de València.
- VILA I MORENO, F. Xavier; NOGUÉ PICH, Marina; VILA I MORENO, Ignasi (2007). *Estudis d'implantació terminològica: Una aproximació en l'àmbit dels esports*. Barcelona: Eumo: TERMCAT.